

İLKEİ BİRİKİM, SERMAYENİN KALDIRACI

Derleyen: Özay Göztepe, Ankara: Notabene, 2014

Özay Göztepe'nin derlediği *İlkel Birikim, Sermayenin Kaldıracı* adlı kitap, ilk birikim kavramı üzerinde süregelen tartışmaların taraflarından bir tanesine yer veriyor. Derlemeye katkıda bulunan yazarların hemen hepsi bu kavramın, sadece tarihsel bir başlangıç olmadığı, kapitalizme özgü ve süregelen bir süreci tanımladığı inancındalar. Kitabın sunuşunu yapan Werner Bonefeld'in kısa yazısı belki de içlerinde en katı şekilde süreklilik hipotezini ileri süren ilk birikim ile birikimin kendisinin özdeş (genişletilmiş hâli) olduğu soyutlama seviyesini ön plana çıkartıyor. Aynı zamanda tek bir tarafı temsil etmesinden dolayı da bir eksiklik olması beklenirken, tersine tartışmayı açan kuvvetli bir tona sahip. Takip eden, Göztepe'nin önsözü daha sakın ama incelikli biçimde kavram üzerine süregelen tartışmayı başarıyla özetlerken, kitabın süreklilik hipotezi lehine yanlı olduğunu açık olarak okuyucuya bildiriyor. Metin Özüğurlu'nun giriş yazısı da ilk birikim kavramının önce Marx'taki ilk hâlini, Rosa Luxemburg'un elinde şekillenerek süreklilik hipotezine evrilişini anlatırken, kavramın emperyalizm ile bağlantısıyla sonlanıyor. Takip eden yazılar bu kavrama teorik, ampirik ve siyasî inceleme ve değerlendirmelerinde yer veren - ve bu sebeple de doğası gereği süreklilik hipotezine meyilli olan - sosyal bilimcilere ait. Katkılar arasında Samir Amin, Michael Perelman, Harry Magdoff gibi önemli isimler de yer alıyor.

Bu zengin içerikli kitabın değerlendirmesini basit bir tanıtım yazısı yerine eleştirel bir sunuş hâlinde yazabilmek üzere, kitaptaki her bir yazarın tezine yanıt vermektan imtina ederek ilk birikim kavramıyla kısaca yüzleşmek doğru olacaktır. Öncelikle kitaptaki bazı makalelerde de belirtildiği, belki en açıklayıcı biçimiyle Hans Ehrbar'ın Kapital'e yazdığı açıklayıcı notlarda (Ehrbar, 2014) değinildiği gibi, ilkel (primitive/primitiv) yerine ilk (original/ursprünglich) ön sıfatı Marx'ın bu kavramı için daha uygun. Kanaatimce, Smith'in "evvelki birikim" kavramını ödünç alıp kullanan ve bunu da neredeyse her konuda olduğu gibi eleştirel bir şekilde yapan Marx'ın bu

tartışmadaki konumu oldukça açık. Marx bu kavramı tarihsel bir başlangıç olarak ele alıyor. Kapital'in ilk cildinin sonuna yerleştirilmiş bu bölüm aslına bakarsanız kitabın geri kalan bütününün ima edebileceği bir yanılığın önlemeyi amaçlıyor. Takip edecek olan, ikinci ciltteki kuru mükemmelliğin yanılıcılığına da önceden uyarı yapıyor: Kapitalizmin başlangıcı ve sonu olmayan evrensel bir iktisadî örgütlenme biçimi olduğu ve belirli yasalar çerçevesinde zamansız bir soyutlukta işliyor olduğu yanılığın. Marx, yasalarını ortaya koymaya çalıştığı toplumsal yapının evrensel olmayıp insan toplumu tarihine görece oldukça kısa bir tarihsellik hududuyla sınırlı olduğunu birçok kereler tekrarlar. Bir sonu olacağına dair kati devrimci inancının, bilimsel anlamda bir yönü de aslında bir başlangıcının olması gerektiğidir: Her üretim tarzı kendinden öncekinin çözülüşüyle doğur, kendi yasaları ile büyür ve kendi yasaları yüzünden bir gün çöküşü tadacaktır! Değer yasası ve onun yönlendirdiği fiyat sistemi, salınımlar içinde de olsa sonsuza kadar işleyebilecek bir makineye benzer şekilde sunulur Kapital'in önceki bölümlerinde. Bu tam kapitalist (Capitalism proper) toplumdur. Düzenli ve hatta belki başsız ve sonsuz bir sermaye birikimi süreci resmi çıkar ortaya. Bu nedenle de Kapital'in bir başlangıç ile sonlanması gerekir:

“Paranın sermayeye nasıl dönüştüğünü, sermayeye nasıl artık değer ve artık değerle nasıl sermaye elde edildiğini görmüş bulunuyoruz. Ne var ki sermaye birikimi artık değer varlığını, artık değer kapitalist üretimin, bu işe meta üreticilerinin elinde önemli büyüklükte sermaye ve emek gücü kütlelerinin varlığını bir ön koşul olarak gerekli kılar. Dolayısıyla, bütün bu hareket, ancak kapitalist birikimi önceleyen ve kapitalist üretimin sonucu değil, onun çıkış noktası olan bir "ilk birikim" (Adam Smith'de "*previous accumulation*") varlığını kabul ederek kurtulabileceğimiz bir kısır döngünün içindeymiş gibi görünür." (Marx, 2011: 686)

Bu giriş cümlesi kanaatimce Marx'ın bu kavramı ne için kullandığının şüphe götürmez bir kanıtı. Bu nedenle Marx'ın kendisinin Kapital'in ilk cildinde doğrudan bu konuya ayırdığı bölümde bir süreklilik imasında bulunduğu dair iddia pek akla yatkın değil. Ancak bu, Marx'ın, böylesi gayri iktisadî, fiyat sisteminin doğasından ayrı birikim eğilim ve unsurlarının sürekliliği konusunda tamamen dışlayıcı olduğu anlamına elbette gelmeyecektir. Başkalarının bu kavramı ele alıp, Marx nasıl Smith'in evvelki birikimini alıp tadil ettiyse, eleştirel ve yapıcı biçimde dönüştürerek kullanmasının önünde de hiçbir engel bulunmuyor. Bilime giden tek bir yol olmadığı iddiası Marx'a aittir. Ancak Kapital'in yapısı ele alındığında ilk birikim kavramının yeri belli görünüyor.

Bu konuda belki de en önemli ayrımı Roman Rosdolski ortaya koyar (Rosdolski [1967] 2008). *Marx'ın Kapital'inin Oluşumu* adlı konu hakkında otorite olan çalışmasının sonunda, süreklilik hipotezini sistematik olarak ortaya

ilk koyan Rosa Luxemburg'un yeniden üretim şemaları konusunda işlediği hataya şöyle bir değinirken, Luxemburg'u neo-harmonistler adını verdiği Tugan-Baranovsky ve Otto Bauer gibi kapitalizmin uyumlu ve sonsuza kadar sürdürülebilir olduğuna dair duruş sergileyenlere karşı savunur. Buradaki ayrım Marx'ın ne Kapital'in ilk cildindeki ilk birikime dair asıl imasının ne olduğudur, ne de ikinci ciltteki pürüzsüz ve sorunsuz işleyişin reel kapitalizmi tasvir edip etmediğidir. Çünkü Marx'ın (kendi ifadesiyle araştırma ve çözümleme biçiminden farklı olan) sunuş biçiminde ilgili bölümlerin amacı, yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi açıktır. Rosdolski Marx'ın çok katmanlı ve birden çok soyutlama seviyesinde işleyen anlatısının doğasına değinirken bir yandan da Luxemburg'un, bir hataya dayalı olsa da ortaya koyduğu kapitalizmin süreklilik gösteren gayri iktisadî süreçleri fikrini olumlar. Luxemburg'u savunurken bunu siyasi konjonktür ve zamanın siyasi duruşlarına işaret ederek yapar.

Benzer bir tavra, Marx'ın neden burjuva ekonomi politiğinin kavram setinin bayağılığını tamamen terk etmemiş olmasına şaşan David Harvey'de de rastlanıyor. Kapital'in ikinci cildi için yazdığı kılavuz kitapta Rosdolski'yle benzer bir yaklaşımla Marx'ın dört farklı kapsamda yazdığını ileri sürer. Bunlardan ilki evrenseldir. İnsan ile doğa arasındaki en genel ilişkiyi anlatır. Yasalarla belirlidir ancak neredeyse hiçbir açıklayıcılığı olmayan bu yasalar bizi toplumun tarihsel izleğinde anlamak için hiçbir ipucu vermez. İnsan toplumu varlığını sürdürmek üzere doğayla mücadeleye girişir, artık yaratırken katmanlı ve sınıflı toplumlar oluşur, vb... İkincisi Genelliktir. Bu kapsam yasaları keşfedilebilen belirlenimci olguları içerir. Harvey öncelikle toplumsal üretimi bu kefeye koyar. Üçüncüsü özgüldür. Katı yasaları yoktur. Bölüşüm ve mübadele bu kapsamdadırlar. Sonuncusu tikelliktir. Tamamen kaotiktir ve herhangi bir belirlenime tabi tutulamaz. Bunun önemli örneği de tüketimdir. Bu çerçeveden bakıldığında ilk birikim kavramı da Marx'ın özgülerinden biri olarak görülebilir. Birikimin belirlenimci yasalarından farklı tarihsel özgülüğe sahip ama başka biçimlere bürünmek kaydıyla bir süreklilik sergiliyor kabul edilmelidir.

Bu derlemedeki katkıların büyük çoğunluğu da Rosdolski'nin (ve bir anlamda Harvey'nin - örneğin Jason Read'in katkısı Harvey'nin özgülüğüne benzeyen Althusser'in "rastlantısal maddecilik" kavramına başvuruyor) bu tutumunu aşağı yukarı sürdürmekte. İkel birikim kavramının süreklilik hipotezi altında bugün geçerliliği, yazarların hemen hepsi tarafından çağdaş sosyalist siyaset açısından bir araç olarak savunulmakta. Bu derlemeyi değerli kılan da bu yönü.

Kavramın tam tanımına, kökenine ve Marx'ın ilk kullandığı biçimiyle içeriğine ilişkin tartışmalardan ziyade, hane içi emek, kamusal olanın yağma ve talanı, mülksüzleştirmenin çağdaş biçimleri, savaş ve emperyalizm ve benzeri

gözlemlenen süreçler açısından çözümlenmeye dair yararlılığı ve sosyalist politika üretiminde ortaya koyduğu olanaklar çok değerli görünüyor. Tanım üzerine tartışmalar birçok yazıda tekrarlanmakta olsa da her bir katkının kavramı kullanmak suretiyle bugünü anlamlandırmada ortaya koyduğu renklilik ve çeşitlilik kitabı önemli ölçüde okunur kılıyor. Üstelik bu önemli tartışmada tek tarafı temsil ediyor gibi görünse de derleme kendi tezini savunurken, ilk birikimin tarihsel biricikliğine vurgu yapan karşı tarafı da belli ölçüde hakkıyla sunan bir tarza sahip. Bu nedenle de tartışmalara aşına olmayanları konu hakkında yeteri derecede bilgilendirerek savunulan tezlerin ve kavramın kullanıldığı kapsamların anlaşılabilirliğini kuvvetlendiriyor.

Bütün bu özellikleri ışığında, konuyla ilgilenecek olanlar için bu kitap ilk birikim kavramının bir takım yönlerinden kuvvetli diğer yönlerinden ise yeterli bir içeriği sunuyor.

Benan Eres, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Kaynakça

- Ehrbar, H. (2010) *Annotations*, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbars/akmc.pdf> (25.12.2014)
- Harvey, D. (2013) *A Companion to Marx's Capital, Volume 2* (New York: Verso)
- Marx, K. (2011[1867]) *Kapital, 1. Cilt* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satılğan)
- Rosdolski, R. (1967) *Marx'ın Kapital'inin Oluşumu* (İstanbul: Otonom Yayıncılık) (Çev. Cumhur Atay ve Münevver Çelik)